

Ольга Василівна Пентій,
завідуюча дошкільним
навчальним закладом ясла-садок №18
Уманської міської ради,
м. Умань, Україна

Тетяна Анатоліївна Денисенко,
вихователь-методист дошкільного
навчального закладу ясла-садок №18
Уманської міської ради,
м. Умань, Україна

УДК 37.015.31:316.42

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ У СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

В статтє авторы рассматривают становление личности одаренного ребёнка в контексте видения В. А. Сухомлинского. Также рассматриваются критерии выявления социально-моральной компетентности дошкольника, методы и приёмы формирования социальной зрелости, высокоморальной, творческой личности.

Ключевые слова: В. А. Сухомлинский, социально-моральная компетентность, дошкольник.

In this paper the authors consider becoming a person gifted child in the context of the views of Sukhomlinsky. Also discusses criteria for identifying social and moral competence of preschool and methods and techniques for making a socially responsible, moral, creative personality.

Key words: V. A. Sukhomlinsky, social and moral competence preschooler.

Віра в людину – величезна моральна сила, що втілює суть відносин у суспільстві... Справжній вчитель той, хто бачить в кожному вихованцеві людину в майбутньому [7].

Система освіти, як і суспільство в цілому, перебуває на зламі двох епох. Роками відпрацьована традиційна система важко здає позиції. Традиційна позиція дорослих і сьогодні ще досить поширена: вихователі знають, що дитині потрібно, що вона має знати, коли і що хотіти. Проте такі важливі завдання для виявлення та розвитку обдарованої особистості, як самореалізація, розвиток самоактивності, самовідповідальності, здатності до вибору в нестандартних ситуаціях, ціннісні орієнтації в навколишньому світі, на жаль, залишилися на папері, а головними стали: виконавська активність і дисциплінарна слухняність.

У ситуаціях емоційного дискомфорту дитина, як правило, не може виявляти й розвивати здібності, не усвідомлено вибирає якийсь із способів психологічного самозахисту – активного чи пасивного характеру. Агресивно поведячись або перебуваючи в

депресивному стані, діти намагаються доступним їм способом пережити конкретну ситуацію, протистояти емоційному негативізму, що виникає у процесі взаємодії з оточенням та спотворює духовний зв'язок дитини зі світом. Дитина тоді впевнена в собі, емоційно благополучна, здатна виявляти обдарування, коли вона відчуває підтримку близьких, не боїться, що її не зрозуміють, висміють, чи покарають.

«Ввести дитину в складний світ стосунків – одне з важливих завдань виховання. Суспільство повинно зробити все для того, щоб дитинство було щасливим» [6].

У любові дорослих до дітей В. О. Сухомлинський вбачав духовну силу, здатну вберегти дитяче серце від огрубіння, озлобленості, жорстокості і байдужості. Своєю практичною діяльністю він переконливо довів, що добрі почуття сягають корінням у дитинство, а людяність, доброта, ласка, доброзичливість народжується у праці, турботах, хвилюваннях про красу та збереження довкілля. Педагог розробив основні «норми моральності», що сформулював у правилі: «Ти живеш серед людей. Твої бажання, твої вчинки – це радість

та сльози твоїх близьких. Робити треба так, щоб людям, які оточують тебе, було добре».

Особливу увагу він звертав на те, щоб з боку педагога було менше слів про любов і більше конкретної справи, сердечної турботи, участі в житті дитини, у творенні її радощів.

З чого потрібно починати формування здорової, творчої особистості? Насамперед, змінити такі основні погляди.

1. *Погляд на дитину.* Необхідно перейти від традиційного, рутинного (вимушена муштра), до нового, природного (ігри, казки, перевтілення). Цей перехід може бути реалізованим тільки педагогом з особистісною гуманістичною спрямованістю, який відчуває, розуміє, любить дитину.

2. *Погляд на вчителя.* Сформувати професійно компетентного творчого педагога, озброїти його інноваційними педагогічними технологіями, націлити на створення сучасного розвивального середовища для здійснення особистісно-орієнтованого підходу та на раннє виявлення обдарованості кожної дитини.

Педагог, з точки зору В. О. Сухомлинського – не просто професія, а відповідний стан душі людини-вихователя, який корінням виходить з почуття батьківської любові до дитини і виростає до рівня високого мистецтва.

3. *Погляд на дошкільний навчальний заклад.* Необхідно перетворити дитячий садок на «Школу радості» для дітей зі своїми традиціями і звичаями, високим рівнем культури.

Однією з особливостей сьогодення є зміцнення статусу дитинства у суспільстві, що, у свою чергу, актуалізує потребу розробки нових підходів до життєзабезпечення дитинства, прогнозування перспектив розвитку обдарованої дитини. Педагог має створити умови для раннього виявлення і розвитку різних видів обдарованості, допомогти дитині проявити себе, щоб задовольнити потребу у визнанні.

Яким чином розкрити внутрішній творчий потенціал обдарованої дитини? Пропонуємо такі шляхи становлення:

1. збагачувати практичний та теоретичний досвід дитини;
2. надавати їй можливість самовизначатися, проявляти творчу ініціативу, здійснювати самостійні вибори;
3. підтримувати прагнення робити по-своєму, відходити від заданого шаблону, зразку, стандарту;
4. варіювати зміст та форму виконання завдання, приймати власні рішення;
5. спонукати до дослідження та експериментування;
6. формувати потребу в нових враженнях;
7. схвалювати спроби дошкільника діяти самостійно, конструктивно, проявляти допитливість, сміливість, гнучкість, визначеність позиції.

При виявленні обдарованості дитини необхідно враховувати:

– *розумові* (інтелектуальні) *здібності*: запам'ятовування 10 швидко прочитаних слів; бажання розповісти про цікаву подію, явище, країну, улюблені

казки чи оповідання дитини; вміння розв'язувати логічні завдання, ребуси, кросворди; вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

– *художні здібності*: висловлювання власної думки при розгляді репродукцій картин; бажання працювати за задумом (аплікація, малювання, ліплення, конструювання); потреба відтворювати побачене через засоби виразності зображувальної діяльності.

– *музичні здібності*: відтворення ритму та мелодії, рівень ритмопластики; наспівування знайомих пісень; відтворення мелодії на музичному інструменті; проспівування мелодії свого імені; визначення характеру музичного твору та обігрування його в образах.

– *літературні здібності*: створення розповіді за картиною, з власного досвіду, за заданими персонажами; побудова розповіді за схемою, планом, початком або кінцем; придумування небилиць; виділення головного у розповіді дорослого; підбір епітетів для характеристики головних героїв казок, оповідань, декламація вірша.

– *артистичні здібності*: зображення заданого персонажа невербальними засобами; зміна тембру, сили голосу, інтонації героя; вміння розігрувати сценки; створення танцю за заданою мелодією, образом.

– *технічні здібності*: конструювання споруди з покидькового, природного, будівельного матеріалу; дослідження будови складного предмета, об'єкта; читання схем, складання пазлів; уподобання іграшок-трансформерів.

«Не розвинувши в обдарованої особистості здібності до розуміння моральної сторони життєвих процесів, її талант може бути використаний в аморальних цілях по відношенню до людини, суспільства, держави та навіть світу в цілому» [6].

Дитина – істота соціальна, яка в процесі становлення формує відношення до світу людей, культури, національних та духовних цінностей. Процес соціального становлення особистості – це складне явище, в ході якого відбувається засвоєння дитиною об'єктивно заданих норм людської спільності та постійне відкриття, утвердження себе як соціального суб'єкта.

Головним критерієм соціально-морального розвитку дитини є не ступінь засвоєння соціальних норм і правил поведінки (діти не рідко виявляють інформованість про норми і правила поведінки яка, на жаль, не переходить у практичне засвоєння), а ступінь самостійності, ініціативності, творчості особистості. Виконання дошкільниками правил поведінки, дотримання моральних норм не є достатнім доказом сформованості в них гуманізму. Їхні дії та вчинки не рідко позбавлені емоційної основи, необхідної для співпереживання та співчуття. Отже, долучення дитини до моральних норм гуманної поведінки може дати лише формальний результат, якщо в дошкільника виробилась звичка чинити правильно тому, що «так потрібно», без емоційного переживання необхідності саме морального вчинку.

Виховання гармонійної особистості, здатної до творчості – це виховання свідомої дисципліни,

відповідальності перед колективом, суспільством і перед собою – власною совістю.

Що необхідно для виховання цієї відповідальності? На думку В. О. Сухомлинського:

➤ Надихати дітей на добрі, благородні вчинки, що не повинні мислитись і перейматись дитиною, як заслуга чи право на будь-які особливі блага і радощі.

➤ Створити середовище, не як щось застигле і незмінне, а таке, що твориться, оновлюється, вдосконалюється, у тому числі, самими вихованцями. Дитина має усвідомити, що кожен її крок, що вона робить для задоволення потреб відображається на цьому середовищі, на інших людях – *«приносить їм добро, полегшує життя, робить його духовно багатим, повноцінним»*.

➤ Для створення етичних стосунків між вихованцем та довірливим потрібна повсякденна, кропітка робота. *«Самий організований колектив перетвориться в натовп керований інстинктами, якщо хоча б на тиждень припиниться ця робота»*. Суть цієї цікавої і важкої роботи полягає в тому, що вихованці постійно створюють речі, цінності, обставини, стосунки, залежності, мета яких – радість, благо, краса і щастя для людей і лише тому радість, благо, краса і щастя для себе. *«Ніяке добре не накопичиться, не затвердиться в свідомості людини, якщо вона не причетна до нього»*.

➤ Підготовка дитини до дорослого життя не можлива без праці, праці особливої, *«такої, що матеріалізує найтонші коливання душі»*. Потрібно щоб кожен пережив індивідуальне почуття радості творця, довів його до натхнення, побачив благородство, моральну красу в праці, в міжособистісних стосунках. Ці складні коливання душі ніколи не з'являться, якщо не почати виховувати їх з дитинства.

➤ «Якщо людина не відчуває, що навколо неї і в ній самій краще, а що – гірше, якщо вона не намагається стати кращою ніж вона є, – вона глуха до самих правильних емоційно виразних повчань, порад вихователя, батька, мудрої книги. Емоційна самооцінка – це ґрунт, на якому добре проростають зерна моральних повчань». Дитині стає соромно за себе, оскільки вона відчуває, уявляє, переживає, що подумують про її негарний вчинок чи наміри інші люди. Вона не думає про те, чи хтось бачить її благородні вчинки, це просто її глибоко особиста потреба.

➤ *«Берегти інтимність, недоторканність духовного світу дитини – одне з важливих задач виховання»*. Якщо хтось сторонній втручається у те про що думає, переживає дитина, що вона хоче вберегти від стороннього погляду, – це притупляє емоційне відчуття, огрубляє душу, що призводить до емоційного невігластва.

«Завдання дошкільної освіти є не стільки озброїти дитину системою галузевих знань, скільки наукою життя. Суспільству необхідні життєздатні, самостійні, вмілі, творчі люди з розвиненим почуттям відповідальності, гідності, совісті, тому пріоритетним є ціннісний, морально-соціальний розвиток особистості з перших років її життя»[1].

Формування соціально зрілої, високоморальної, творчої особистості здійснюється за допомогою таких методів та прийомів:

- дослідження власних емоцій, станів, настроїв;
- спостереження за близькими людьми, живою та не живою природою;
- вправ на емпатію, психогімнастику;
- казкотерапію, пісочну терапію, арт-терапію;
- складання «словника настроїв», словника рухів та жестів, поповнення «скрині добрих справ», побудова «дерева гарних вчинків», «квітка родинного щастя»;
- тематичні ігри – вправи «Портрет», «Образ», «Трон»;
- розвиток почуття гумору «Жартівливі діалоги», «Веселі хвилинки»;
- український дитячий фольклор – джерело невичерпної мудрості, гармонійних людських стосунків.

Ці методи та прийоми здійснюються на основі ідеї дитиноцентризму, з врахуванням індивідуальних особливостей кожної обдарованої дитини.

«Головне, по-моєму, в тому, щоб учити дитину бачити і почувати, розуміти і переживати всім серцем, що вона живе серед людей і що найглибша людська радість – жити для людей»[7].

Критерії виявлення соціально-моральної компетентності дошкільника в контексті впливу дитячої субкультури на становлення особистості:

Емоційно-ціннісний – характеризує соціальні емоційні прояви дитини, її ставлення до людей, прагнення робити добрі вчинки, надавати емоційну підтримку та репрезентувати наявність ціннісних орієнтацій, що відповідають вищим потребам особистості та соціуму.

Під впливом емоцій і переживань формується у дитини система уявлень про норми соціальної поведінки. Отже, соціальна компетентність тісно пов'язана з емоціями та ціннісними мотивами, що спонукають до дій.

Соціально-когнітивний – репрезентує наявність сукупності знань та уявлень про норми взаємодії в соціумі, сутність соціальних ролей, що є визначальним для власного соціального досвіду дитини.

На основі знання правил взаємодії в соціумі у дитини поступово формується усвідомлення необхідності керування загальнолюдськими цінностями у власній поведінці та спілкуванні, здатність до гуманної поведінки в соціумі, вміння поводитись адекватно, доцільно, конструктивно. Вміння знаходити ефективні форми співробітництва з дітьми та дорослими, проектувати поведінку в різних соціальних ситуаціях, завдяки власним діям підтримувати свій статус. Соціально-когнітивний критерій проявляється у практичних видах діяльності.

Комунікативний критерій. Будь-яке спілкування відбувається за допомогою мови. Діти висловлюють почуття не тільки за допомогою слів-перевертнів, слів-новоутворень, що властиві дошкільному віку, а й за допомогою міміки та жестів (вербальні та не вербальні методи спілкування).

Таким чином, успіх у становленні свідомо моральної, творчої особистості досягне той педагог, який не прагне «ліпити» дитину на своє вподобання, а прагне повноцінно задовольнити потреби дитячої

особистості, оточивши її теплом і любов'ю, створивши їй умови для розвитку.

Виховати дитину-гуманіста, навчити добра, виявити та розкрити здібності, таланти, обдарування – важливе завдання. Тому від педагога, як і від батьків вимагається знати душу дитини, **«бачити її індивідуальний світ»**.

Алгоритм формування у дітей дошкільного віку загальнолюдських моральних якостей складається з таких компонентів:

- *інформаційний* – знання дитиною моральних норм, якостей; усвідомлення нею їхнього значення для подальшого життя та існування у людському суспільстві;
- *мотиваційний* – спрямований на виховання бажання дотримуватись правил моральної поведінки, прагнення плекати високоморальні якості;
- *поведінковий* – визначає рівень засвоєння дитиною моральних норм, їхні прояви у поведінці і наскільки це стало нормою її життя (див. табл.1).

Таблиця 1

Критерії і показники сформованості соціально-моральної компетентності дітей дошкільного віку

Критерії	Показники	
	Обізнаність	Уміння
Емоційно-ціннісний	- визначення емоцій і почуттів специфіка їх прояву; - розуміння емоційної єдності з дорослими, однолітками та емоційний відгук на соціальне оточення; - наявність і характеристика соціальних мотивів поведінки діяльності в соціумі, їх супідрядність; - ціннісні орієнтації дитини	- адекватна оцінка емоційних проявів однолітків і дорослих; - адекватна реакція на емоційні прояви однолітків і дорослих, стримування себе в негативно зафарбованих ситуаціях; - вміння підпорядковувати другорядні провідним мотивам діяльності в певній ситуації; - прагнення робити вибір згідно з ціннісними орієнтирами адекватно соціальної адаптації.
Соціально-когнітивний	- усвідомлення позиції «Я» у соціумі; - обізнаність з правилами поведінки у соціумі (ДНЗ, сім'я); - усвідомлення необхідності взаємодії, взаємодопомоги у суспільній діяльності у дитячому колективі; - усвідомлення необхідності керування загальнолюдськими нормами, правилами;	- орієнтація у новому соціальному середовищі; - дотримання правил поведінки в різних ситуаціях спілкування (праця, гра, відпочинок); - уміння знаходити адекватні форми ефективного співробітництва і взаємодії в різних ситуаціях; - уміння запобігати конфліктні ситуації.
Комунікативний	- усвідомлення норм етики спілкування; - обізнаність з нормами літературної мови; - наявність у словниковому запасі дитини достатньої лексики та вміння адекватно її використовувати;	- уміння обирати мовленнєві конструкції та використовувати їх у конкретних життєвих ситуаціях; - активністю дитини, як комунікативна, здатністю до організації підтримки стосунків, характер комунікації.

Враховуючи принципи гуманної педагогіки В. О. Сухомлинського, ми дивимось на дитину, як на дитину-винахідника, дитину, яка прагне відкривати світ і себе у ньому, яка вмє самостійно здобувати знання, бо добре знає для чого їй це необхідно. Застосовуючи не свідомо готові знання, дитина перетворюється на невибагливого споживача, який перебиває шлях до прогресу суспільства. А рівень розвитку суспільства напряду залежить від кількості обдарованих, творчих, винахідливих, активних, вільно мислячих індивідів.

Наша педагогічна діяльність спрямована на розвиток самореалізації, самоактуалізації, самовідпо-

відальності, формування багатогранної, життєво компетентної, обдарованої особистості, «Я» той, хто:

- керує власними емоціями;
- бачить, помічає і розуміє красу Природи;
- дбає про все живе;
- відчуває красу людських стосунків;
- чує в музиці, створеній композитором, музику Природи, музику власного серця;
- самовиражається через образ, форму, колір, пластику рухів, художнє слово;
- Я – Творець!

Використані літературні джерела

1. Базовий компонент дошкільної освіти, наук. керівник А. Богущ, – К.: ТОВ МЦФЕР освіта, 2012. – 64 с.

2. Буркова Л. В. «Механізми формування нравственного иммунитета у дошкільників». // Проблеми діагностики та проектування розвитку обдарованості дошкільників: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К.: Інститут обдарованої дитини, 2013 – 328 с.

3. Виховання гуманних почуттів дітей / С. Ладивір, О. Долинна, В. Котирло, С. Кулдачківська, О. Вовчик-Блакітна, Ю. Приходько / Серія «Дитина замовляє розвиток» за наук. ред.. Т. Піроженко, С. Ладивір, Ю. Манилюк. – Тернопіль: Мандрівець, 2010. – 168с.

4. Вісник наукової лабораторії «В. О. Сухомлинський і школа 21 століття», ред. Кузь В. Г. – К.: Науковий світ, 2002. – 125 с.

5. Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника. / О. Л. Кононко. – К.: Світоч, 2009. – 208 с.

6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 томах. – Т. 3. / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – 670 с.

7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 томах. – Т. 5 / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – 638 с.

8. Ильенков Э. В. Диалектика абстрактного и конкретного в научно-теоритическом мышлении. – М., 1997.

9. Ковалев А. М. Изменяющийся и самоорганизующийся мир. – М., 1999.

